ALTERNATOR
Misliti znanost.

Zvonovi v javnem akustičnem prostoru: tradicija, moč in družbeni spori

18. 9. 2025

Številka: 18/2025

Avtorica:

- Mojca Kovačič

Foto: Urša Premik

Zvok cerkvenih zvonov je stoletja pomembno oblikoval zvočno krajino evropskega prostora. Njegova funkcija je bila večplastna: od označevanja časa, spremljanja obredov in oblikovanja verske skupnosti do vloge opozorilnega signala ob nevarnostih. Obenem so bili zvonovi nosilci simbolnih pomenov, ki so presegali zgolj praktično rabo. Že v predkrščanskih časih so jim pripisovali apotropejske, zaščitne lastnosti, v krščanstvu pa so pridobili institucionalizirano sakralno razsežnost in postali vez z božjim svetom in religiozno dimenzijo človeške izkušnje. Zvonovi in zvonjenje vplivajo tudi na skupnostno pripadnost; so akustični označevalci, ki s svojo zvočno prodornostjo in fizično nedostopnostjo krepijo občutek povezanosti in transcendence.

V ljudskem izročilu, pesmih in pripovedih se ohranjajo številne sledi teh pomenov (https://doi.org/10.3986/Traditio2006350104) , ki razkrivajo preplet osebnega, skupnostnega in duhovnega odnosa do zvonov. Njihov status je bil pogosto potrjen tudi skozi skupnostne prakse, kot je zbiranje sredstev za nakup novega zvona, ki je posameznikom omogočilo simbolno botrstvo in s tem vstop v kolektivni spomin. Posebni zgodovinski dogodki, denimo odvzemi zvonov (http://sem4.ljudmila.net/files/etnolog/pdf/Etnolog_2012_22_Kovacic_Odsev_0.pdf) med prvo in drugo svetovno vojno za vojaško industrijo, pa so sprožali močne čustvene odzive ljudi. V letih 1916–1917 je avstro-ogrska oblast samo na območju ljubljanske nadškofije pobrala kar 3551 zvonov, kar je predstavljalo približno 90 % vseh. Ljudje so ob odvzemih pogosto izražali žalost in nestrinjanje: pisali so prošnje, da bi lahko obdržali vsaj največji zvon, dekleta so zvonove ob odvzemih krasila s cvetjem, ponekod so jih skrivali v jame ali vodnjake, odvzemna mesta pa so imenovali kar

pokopališča zvonov. Druga svetovna vojna je ponovno zahtevala davek v obliki zvonov. Pobiranje bronastih zvonov je bilo najbolj intenzivno na Primorskem (rekvizicijo je leta 1943 ustavila kapitulacija Italije) in Štajerskem, kjer je zvonove pobiral nemški okupator. Po vojni pa je nova oblast nadzorovala zvonjenje: pogosto je bilo omejeno na eno do tri minute dnevno, ponekod, predvsem v mestih, pa je bilo pritrkavanje, ritmično igranje na zvonove, ki so ga izvajali ob večjih praznikih, povsem prepovedano.

Za razumevanje pomena je treba zvonove (poleg razlage zgodovinskih in simbolnih razsežnosti) umestiti v širši okvir raziskav zvočne krajine. Prvi teoretiki zvočnih študij (https://archive.org/details/tuningofworld0000scha) in akustemologije (https://read.dukeupress.edu/books/book/166/chapter-abstract/106258/Acoustemology?redirectedFrom=fulltext) , raziskovalne paradigme, ki jo je razvil etnomuzikolog Steven Feld (2003, 2015) in ki zvok razume kot način spoznavanja ter oblikovanja odnosov med človekom, okoljem in skupnostjo, so opozorili na spremembe, ki jih je v akustičnem okolju povzročila industrializacija, in na proces hierarhizacije zvokov, v katerem so »tradicionalni« ali »naravni« zvoki pogosto dobili pozitivnejšo vrednost. V tem okviru je zvok zvonov, ki je bil v predindustrijski dobi eden osrednjih akustičnih označevalcev v skupnosti, v sodobnosti prešel tudi v polje diskurza o hrupu, kar odpira vprašanja o njegovem današnjem statusu in družbeni vlogi.

Zvonovi kot hrup ali glasba

Hrup lahko opredelimo kot zvok ali skupek zvokov, ki jih družba dojema kot nezaželene. Percepcija zvoka kot hrupa je izkustvena in pogosto odvisna od intenzitete ter akustičnih lastnosti zvočila, hkrati pa tudi od zvočnosti širšega okolja. Na Nacionalnem inštitutu za javno zdravje (https://nijz.si/moje-okolje/hrup/) ga opredeljujejo kot predmet subjektivnega čutnega zaznavanja in osebnih prioritet. Prav zaradi te subjektivnosti je zakonodajno urejanje okoljskega hrupa zahtevno in pogosto sproža polemike med stroko in širšo javnostjo.

V medijih lahko zasledimo primere sporov, ki nastajajo med posamezniki ali organiziranimi skupinami ter cerkvenimi oziroma državnimi avtoritetami zaradi zvonjenja cerkvenih zvonov. Najpogostejši razlogi za pritožbe so povezani z jakostjo, trajanjem ali časom zvonjenja: prebivalci se pritožujejo nad glasnostjo, dolgotrajnim zvonjenjem ali pritrkavanjem ter predvsem nad nočnim bitjem ure. Odmeven primer se je zgodil leta 2022 v Dolini pri Trstu, kjer je konflikt razdelil prebivalce na tiste, ki so zvonjenje podpirali, in tiste, ki so mu nasprotovali ter podpisovali peticijo. Spor je privedel do popolne ukinitve zvonjenja in dveletnega pravnega boja, ki se je končal z obnovitvijo zvonjenja po novem redu, določenem z dekretom tržaške škofije. Takšni dogodki nas opominjajo, kako pomembno mesto v vsakdanji izkušnji ima zvok: ko je za ušesa nov ali nenavaden, ga pogosto dojemamo kot moteč hrup, pri čemer zaznavanje oblikuje še vrsta drugih dejavnikov.

Na razsežnosti hrupa opozarja tudi Jacques Attali (https://monoskop.org/images/6/67/Attali_Jacques_Noise_The_Political_Economy_of_Music.pdf) , ki razločuje njegove fizične, kulturne, družbene, politične, simbolne in filozofske dimenzije, vse to pa je mogoče prepoznati tudi v izkustvenem zaznavanju zvonjenja. Hrup tako presega zgolj percepcijo motečega, preglasnega ali zdravju škodljivega zvoka, na kateri temelji slovenska okoljska zakonodaja. Ta je do leta 2006 tudi cerkvene zvonove uvrščala med vire hrupa, nato pa so bili iz *Uredbe (https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/58875) o mejnih vrednostih kazalcev hrupa v okolju* izvzeti. Čeprav se v praksi ni veliko spremenilo, je ukrep sprožil nezadovoljstvo, uradni organi (npr. ministrstvo za okolje in prostor, ministrstvo za zunanje zadeve ali območne policijske enote) pa so občanom pojasnjevali, da je zvonjenje odslej obravnavano kot glasba in ne kot potencialni vir zvočnega onesnaženja.

Da bi ublažili napetosti, so strokovnjaki s področja elektrifikacije in avtomatizacije zvonov predlagali več tehničnih rešitev, med drugim programsko vodeno omejevanje urnikov, prilagoditev intenzitete udarcev ter akustično optimizacijo frekvenc. Takšni ukrepi omogočajo uravnavanje potreb lokalne skupnosti ob hkratnem ohranjanju kulturnega pomena zvonjenja.

Meje med zvokom, glasbo in hrupom se oblikujejo skozi zgodovinske in tehnološke spremembe, zato je hrup vedno umeščen v določen kulturni in zgodovinski kontekst, ki ga je treba upoštevati pri analizi njegovega družbenega vpliva. Tak pristop razkriva, kako lahko zvok v urbanem prostoru deluje kot orodje družbenega nadzora, odpora ter simbolne reprezentacije preteklosti in sedanjosti. Tudi akustemologija opozarja, da je pri tem poleg zvočnih in materialnih lastnosti nujno upoštevati tudi izkustveno percepcijo, ki jo oblikujejo zgodovinski, politični in simbolni okviri.

Če pogledamo na zvonjenje z empirično-statističnega vidika, je raziskava (http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-7LY3QGXT) med prebivalci Ljubljane pokazala, da ga v vsakdanjem življenju zaznava 89 % od 284 vprašanih. Večina ga opisuje pozitivno: kot ubrano (41 %) ali lepo (26 %). Manjši delež ga doživlja negativno: kot neubrano (6 %), grdo (5 %) ali preglasno (5 %), agresivno (1 %) ali razglašeno (5 %). Kot najbolj moteče se izpostavlja predvsem jutranje zvonjenje in zvonjenje ob nedeljah, medtem ko bližina cerkve ni odločilni dejavnik. Ti podatki kažejo, da je zaznavanje zvonjenja vpeto v preplet javnega in zasebnega zvočnega okolja, ki ga trenutno ne ureja ne država ne Cerkev.

Z izkustveno-zgodovinske perspektive pa raziskava razkriva, da zaznavo zvonjenja oblikujejo tudi politične in družbene spremembe. V prvem desetletju po drugi svetovni vojni se je ločnica med duhovnim in posvetnim življenjem zaostrila, zvonjenje in pritrkavanje pa sta bila v urbanem okolju večkrat prepovedana ali omejena. Z urbanizacijo in sodobnim življenjskim ritmom se je funkcija zvonjenja kot zvočnega vodnika (https://jcaa.caa-aca.ca/index.php/jcaa/article/view/2264) ali zvočnega opomnika (https://jcaa.caa-aca.ca/index.php/jcaa/article/view/2264) bistveno zmanjšala. Kljub temu pa zvonjenje ostaja prepoznano kot artefakt prostora, simbol kulturne identitete, tradicije in osebne pripadnosti, tudi med tistimi, ki nimajo verske povezanosti s krščanstvom.

Meje akustične skupnosti ali zvon kot ideološko orodje

Zvonjenje je bilo nekdaj bistven določevalec meja akustične skupnosti (https://www.sfu.ca/~truax/ac.html) in hkrati pomembno religijsko, krajevno, družbeno, politično ter simbolno identifikacijsko sredstvo. Kot verski signal je vabil k molitvi in oznanjal cerkvene obrede, kot krajevni glasnik pa je utrjeval prostorsko pripadnost prebivalcev župniji. To potrjujejo številne ljudske pesmi in pripovedi, med njimi tudi priljubljena *Prelepa je trnovska fara*, kjer se krajevno poimenovanje pogosto nadomesti z drugim, lokalno relevantnim krajem.

Ponavljajoči se zvoki so utrjevali občutek skupne zgodovine in tradicije. Pritrkavanje (https://doi.org/10.3986/9789612544041) pa je simbolno predstavljalo tudi nacionalno kulturo, še zlasti ko je prestopilo v posvetno sfero in se oglašalo ob državnih in nacionalnih prireditvah ter ob dogodkih nacionalnega pomena (npr. ob prihodu partizanov v Ljubljano ob koncu druge svetovne vojne, ob slavnostni razglasitvi samostojnosti Slovenije, ponekod tudi na predvečer državnega praznika samostojnosti in enotnosti, na mednarodnem tekmovanju radijskih oddaj Prix Italia ali ob odprtju Svetovnih glasbenih dnevov v Ljubljani).

Zvonovi so simbolni branik identitete tudi v razmerju do drugih religijskih zvokov. Funkcija razglašanja območja vere je izrazita predvsem na narodnostno ali versko konfliktnih območjih, kjer prevladujoča religija manjšini omejuje uporabo zvočnih signalov. Znani so primeri iz časa križarskih vojn, ko so muslimanske oblasti v Jeruzalemu prepovedovale cerkveno zvonjenje, kar je dokumentirano v knjigi *Sence in sijaj križarskih vojn* (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/mkskl/9517313) .

Podobna napetost je vzniknila ob napovedi gradnje prve džamije v Ljubljani, ki je sprožila val nestrpnosti. Na spletnih forumih so se razvneli ostri pogovori o zvočni simboliki islama in njegovem mestu v javnem prostoru. Medtem ko se zvonjenje cerkvenih zvonov pogosto dojema kot domače, kulturno in zgodovinsko vtkano v prostor, je ezan, muslimanski klic k molitvi, razumljen kot tujek, motnja ali celo ideološki poseg. Takšna razhajanja razkrivajo več kot le preference do zvoka, saj osvetljujejo razmerja moči, občutke pripadnosti in družbene hierarhije, ki so vpete v zvočno krajino mesta.

Študija (https://doi.org/10.4312/mz.52.2.25-38) komentarjev, ki so spremljali gradnjo islamskega kulturnega centra, kaže, da so odzivi na ezan pogosto zaznamovani z obrambnim refleksom večinske družbe. Islam se pri tem razume predvsem v kontekstu migracij, begunstva ali terorizma, redkeje pa kot del zgodovinske navzočnosti v skupnem prostoru. Vnos novega religijskega zvoka v akustični prostor mesta tako odpira širša vprašanja: o vlogi religije v sekularni družbi, o mejah zasebnega in javnega ter o pravici do zvočnosti. V tem pogledu se vloga ezana ne razlikuje bistveno od vloge cerkvenega zvonjenja, saj oboje izraža prisotnost, oblikuje prostor in sproža vprašanja, kdo ima glas v javnosti in kdo se mora prilagoditi.

Religijsko prevlado so izzivala tudi umetniška in parodična gibanja. Leta 2013 je bila ustanovljena (leto kasneje pa tudi vpisana v državni register verskih skupnosti) Čezvesoljska zombi cerkev blaženega zvonjenja (https://wrldrels.org/2020/06/16/trans-universal-zombie-church-of-the-blissful-ringing/) , parodična verska skupnost, ki je z obredi zvončkljanja na ulicah (predvsem pred parlamentom) kritizirala prevlado katoliške cerkve in preizpraševala slovensko zakonodajo. S prevzemom simbolov katoliške vere – predvsem zvona – je ta postal orodje političnega, družbenega in religijskega aktivizma.

Podobno je Marko Brecelj z dvema mehkoterorističnima akcijama (https://doi.org/10.1080/13528165.2005.10871416) v zvoniku koprske stolnice izzval vprašanja o prilagoditvi cerkvenih tradicij sodobnim potrebam in simbolno kritiziral klerikalizem kot družbeni in politični problem. Z akcijo Tapisonirano vnebovzetje, pri kateri je zvonove oblekel v tapison in jih začasno utišal, je hkrati pokazal, da je njihovo glasnost mogoče tehnično omejiti. Ta performans je sprožil javni dialog o vlogi cerkvenih zvonov, njihovi simbolni moči in omejitvah v sodobnem javnem prostoru.

Zvonovi so torej več kot le zvočni signali. Vplivajo na vsakdanji ritem, obujajo spomine in izkušnje, hkrati pa razkrivajo napetosti med tradicijo in sodobnostjo. Konflikti zaradi cerkvenih zvonov in novih religijskih zvokov nas spominjajo, da sta hrup in glasba v javnem prostoru družbeni in politični izbiri. Gre za vprašanje, kdo ima pravico govoriti v javnem akustičnem prostoru in kdo se mora prilagoditi. Razumevanje zvočne zgodovine prostora in sodobnih dejavnikov, ki vanjo posegajo, pa odpira možnost sooblikovanja zvočne krajine, ki bo hkrati spoštljiva do preteklosti in odprta za različne glasove prihodnosti.